

מכתבי גניזה מן המאה האחת-עשרה בכתב ערבי

מן פרח בן אַסְמַעִיל לאבו סהל מנשה בן דויד

צביח עודה

מבוא

בגניזה נמצאים מכתבים רבים המספרים על סוחרים יהודים, שקיימו בידיהם מידה ניכרת של שליטה בסחר הבין-ארצי; נראה שמספרם של המכתבים קרוב לאלף. מכתבים אלו כתובים ערבית-יהודית, הניב הערבי שבפי הסוחרים האלה, בכתב עברי. חוץ ממכתבים אלו נמצאים עוד אחרים שכתבום הסוחרים האלה, בכתב ערבי. כתב זה הוא סטנוגראפי, לא רק סימני הניקוד חסרים בו, אלא גם נקודות ההכחן, ובדרך כלל, כל סימן יכול להתפרש בשלושה אופנים ואף יותר. פענוחם של מכתבים אלו קשה ביותר גם למי ששפת-האם שלו ערבית.

המכתב שאדון בו במאמר הזה נמצא באוסף הגניזה בקמבריג' ומספרו: TS NS 388.95. הוא אחד ממכתבים רבים, מגניזת קאהיר, שכתבום סוחרים בכתב ערבי. המכתבים פורסמו בעבודתי לשם קבלת התואר דוקטור. * מכתב זה נכתב לרוחב העמוד (160×260 מ"מ), בכתב ידו של פרח בן אַסְמַעִיל בן פרח. בחלק הכתוב באותיות עבריות המכתב מוכתם והוא קשה לפענוח. מכתבנו נשלח מאכלסנדריה לפסטאט, ועלה בידי לקבוע את תאריך כתיבתו על-פי החפיפה שבין התאריך העברי לבין התאריך המוסלמי (ע"א, שורה 2–3): ג' ג'מאדא ב', ובע"ב, למטה: ג' במרחשון; לפיכך, חל זמן המכתב ביום 22 באוקטובר 1050. עיקר עניינו: משלוחי דינורים לפסטאט לצורך המרה; ידיעות על תנועת אניות ועל משלוחי סחורות. במכתב גם מידע על תעסוקתם הכלכלית של היהודים במצרים.

* 'המכתבים הערביים של הסוחרים היהודים בגניזת קהיר במאה האחת עשרה', אוניברסיטת תל-אביב תשנ"ב, בהדרכתו של מורי ורבי, פרופ' משה גיל.

א. השולח ותוכן המכתב

פֶּרַח בן אֶסְמַעִיל בן פֶּרַח אֶלְקַאבְּסִי, משפחתו היגרה מן העיר קאבֶּס¹ שבמִגְרָב, כנראה, מסיבות ביטחוניות, במחצית הראשונה של המאה האחת-עשרה. משפחת פֶּרַח עסקה במסחר ופעלה בשותפות עם הסוחר היהודי המפורסם נהראי בן נסים.² אַבְרָהִים, יוֹסֵף וְסַלְיִמָאן, דודיו של פֶּרַח מצד האב, ידועים לנו מכתבי הגניזה: אַבְרָהִים — הוא אבו אֶסְחַק אַבְרָהִים אֶלְאֶסְכַּנְדְּרָאנִי,³ סוחר ונציגו של נהראי בן נסים באלכסנדריה; כנראה, הפעיל מעין סוכנות-דואר בעבור הסוחרים המִגְרָבִים שישבו במצרים בשנות השישים והשבעים של המאה האחת-עשרה, שכן מכתבים רבים שנמצאו מתקופה זו מלווים בהערה 'תוג'יה אַבְרָהִים אֶלְאֶסְכַּנְדְּרָאנִי'.⁴

על הדוד הנוסף, יוֹסֵף, הידוע בכינוי אבו יַעֲקֹב, אנו יודעים, כי הפליג ממדינה לפסטאט אחרי שנת 1059, וכי היה לו בן ושמו פֶּרַח, אשר שכן באלכסנדריה, והוא העביר לאביו סחורה מסיציליה.⁵ מערכת קשריו המסחריים של יוֹסֵף הייתה רחבה: מאלכסנדריה הוא התכתב עם נהראי בן נסים ועם יַעֲקֹב בן עמנואל. הוא נהג לכתוב מכתבים לאחרים בדומה לאחיו אַבְרָהִים, שהיה מעין 'כאתב'.⁶ הדוד השלישי, אבו אלְבֶּשֶׂר סַלְיִמָאן בן פֶּרַח, שכן במִגְרָב וניהל קשרי מסחר עם יַעֲקֹב בן אֶסְמַעִיל הספרדי, איש פֶּאֶלְרֵמוֹ. סַלְיִמָאן ברח מקִירוֹאן למֵאֶזֶר בשנת 1053–1057.⁷ האב

1 קאבֶּס, עיר בדרום תוניס, מפורסמת בייצור המשי המשובח ביותר באפריקה ובנמלה הפתוח לכל סוגי כלי-השיט. ראה: אבי עֶבִיד אלְכַּפְרִי, אלְמַגְרָב, פי ד'כר בְּלַאד אַפְרִיקָא ואלְמַגְרָב, בגדאד [חש"ד], עמ' 17 [להלן: כַּפְרִי, אלְמַגְרָב].

2 על נהוראי ראה: S. D. Goitein, *A Mediterranean Society — The Jewish Communities of the Arab World as Portrayed in the Documents of the Cairo Geniza*, Berkely, Los Angeles–London, 1967, I, pp. 153–155; II, p. 325 [להלן: גויטיין, חברה]; *Medieval Jewish Traders*, Princeton 1973, pp. 145–146 [להלן: גויטיין, מכתבים]; מ"א מיכאלי, 'ארכיונו של נהראי בן נסים...', עבודה לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשכ"ח [להלן: מיכאלי, נהראי]; וראה גם: A. Udovitch, 'Formalism and Informalism in the Social and Economic Institution of the Medieval Islamic World', in: A. Banani & S. Vryonis (eds.), *Individualism and Conformity in Classical Islam*, Wiesbaden 1977, p. 65. כתיב שמו בדרך כלל חסר: נהרי, אבל יש יוצאים מן הכלל. במכתב של שלה בן מבשר אליו כתוב: 'חצרת (=הדרת) רבינו נהוראי' (ENA 2805, f. 2, ע"ב), ומכאן שכן ביטאו את שמו, כבימי התלמוד.

3 עליו ראה: צ' עודה, 'אברהם בן פֶּרַח איש אלכסנדריה', עבודה לשם קבלת התואר מוסמך, אוניברסיטת תל-אביב, תשמ"ז.

4 גויטיין, מכתבים, עמ' 143, הערה 24; הנ"ל, חברה, א, עמ' 304, הערה 20.

5 נזכר ב: Dropsie 389, ע"א, שורה 12, שולי ימין; TS 16.13, ע"א, שורה 9, 12 (עדיין לא פורסם).

6 TS 8.26 וגם: ULC Or. 1080J13f

7 TS 8J27, f. 13, ע"א, שורה 5 (לא פורסם); מכתב פֶּרַח בן יוֹסֵף אל אבו סַעַד בן סְהַל אלְסַכְרִי — 1056 (בקירוב); TS 20.76, שורה 3; תרגם גויטיין, מכתבים, עמ' 118 והלאה.

אֶסְמַעִיל, הוא אֲבוּ אַבְרָהָם, התגורר אף הוא באלכסנדריה;⁸ הוא היה חבר ועמית-עסקים של נהראי ושמר על קשר מכתבים עמו. את הקשרים האלה הוסיף לקיים, גם לאחר מות האב (אֶסְמַעִיל), הבן פֶּרַח.⁹ מכמה מכתבים אנו למדים, כי האב מדריך את בנו בהלכות המסחר ובמיוחד הוא מורה לו להימנע בסבלנות ושלא ליפול 'במלכודות' שטומנים לו מתחריו.¹⁰ פֶּרַח בן אֶסְמַעִיל נקרא, לעתים, אֲבוּ אֶלְסָרוּר (=אבי השמחה) על-שם סָרוּר, בנו הבכור; אנו יודעים על שלושה בנים נוספים, הלוא הם: אֶסְמַעִיל, הֶבֶה וְיוֹסֵף.¹¹ פֶּרַח עמד בקשרי מסחר עם יַעֲקֹב בן אֶסְמַעִיל אֶלְאֲנַדְלָסִי (=הספרדי) מפאלרמו¹² ועם מִימֹן בן כֶּלְפָה אֶלְמַגְרִבִּי.¹³ במכתבו לאֲבוּ סֶהַל מנשה מאלכסנדריה לפסטאט, הוא מבקש כי ישלח לאביו דְרֵהִמִּים ודינרים שאמיים ונזאריים. המכתב הזה כמכתבים נוספים של האב ובנו הובל על-ידי הֶפִּיג' (=נושא המכתבים) שֶמֶאֱר.¹⁴ כבר הזכרתי, כי פֶּרַח המשיך את קשרי הידידות המשפחתיים עם הדוד מצד האם, נהראי, ואף הוא נודע בחוגי המסחר, ובמיוחד, פעל רבות במרכז גידול הפשתה של העיר בוציר, שם היה הממונה מטעם נהראי בן נסים ודאג לקנות את הסחורה ולשלוח אותה לפסטאט או, לעתים, ישר לאלכסנדריה.¹⁵ אנו פוגשים אותו גם באזורי גידול הפשתן המיועד לייצוא, עבודה שהייתה, כמובן, עונתית. מכך אנו למדים, כי לא שהה במקום אחד אלא ידע להיות במקום הנכון ובעונה המתאימה, ובזאת דמה לסוחרים היהודים האחרים בני התקופה. פֶּרַח לא הסתפק בִסְחָר־הפשתן, אלא עסק בענפים נוספים: נחושת, ברזל, סכינים, מסמרים, שעווה, משי, זַעֲפְרָאן, פֶּלְפֶּל. הוא אף סָחַר במטבעות ועסק בפעילויות הנלוות למקצוע הזה כהמרת כספים ושליחת סִפְתָּגוֹת.

הנמען, אֲבוּ סֶהַל מנשה בן דאוד (=דויד) אלצִיֶּרְפִי, היה גיסו של יוֹסֵף בן פֶּרַח קאֶבְסִי, מסוחר אלכסנדריה.¹⁶ אנו שומעים על מְפָרִים רבים של אֲבוּ סֶהַל. הוא עומד בקשר עם יַעֲקֹב בן אֶסְמַעִיל הספרדי וישועה בן נתן.¹⁷ הוא התכתב עם ישראל בן

8 מ' גיל, ארץ-ישראל בתקופה המוסלמית הראשונה (634–1099), א, תל-אביב תשמ"ג, עמ' 229, הערה 384 [להלן: גיל, א"י]; גוֹיִטִּין, מכתבים, עמ' 153–158.

9 על התכתבות זו ראה: מיכאלי, שם, ב, עמ' 371.

10 TS 10J29, f. 12, ע"א, שורה 10–13 (מיום 23 בספטמבר 1056).

11 ראה: ULC Or. 1080J13; TS 12.372, שולי ימין, שורה 3–4.

12 Bodl. Ms Heb. c, 28, f. 61, ע"א, שורה 23.

13 DK22, ע"ב, שורה 25–26.

14 גוֹיִטִּין, חברה, א, עמ' 387, הערה 88; עמ' 460, הערה 48.

15 גוֹיִטִּין, שם, עמ' 154, הערה 2; עמ' 157, הערה 21.

16 גוֹיִטִּין, מכתבים, עמ' 292; הוא נתייחד במקצוע הבנקאות והתמחה בִדְרֵהִמִּים של זהב וכסף עתיקים ויקרים; גם TS 8J, f. 18, השוליים העליונים, שורה 5 (מכתבו של יוֹסֵף בן פֶּרַח לנהראי בן נסים: 'ותבלג סידי אלשיך אֲבוּ סֶהַל מנשה צהרי אפצל אסלם' [=תמסור לאדוני השיך אֲבוּ סֶהַל מנשה גיסי את מיטב דרישות השלום]).

17 TS 16.7

יוסף.¹⁸ ועם אבו הרון אכלאבו כהן בן הרון.¹⁹ אבו סהל נזכר גם במכתב ששלח מבורך בן ישראל בן ג'נוני לנהראי בן נסים.²⁰ על-פי מכתבנו זה ניתן לשער, שאבו סהל גר בשפנות לאביו של פרח, וכנראה, גם היה שותפו לעסקים, ועל-פי הכתוב בשוליים העליונים מסתבר, שלאבו סהל היה עוד בן ושמו אבו זפריא, נראה שהוא יחיא, שפן, בדרך כלל, כל מי ששמו יחיא הוא אבו זפריא. מנוסח המען של מכתבנו זה, אני מסיק, כי המכתב נכתב כאשר דויד אביו של מנשה היה עדיין בחיים; על כך אני למד מצורת הזוגי בלשון הברכה *حرسهما الله*.

ייחודו של המכתב במגוון רחב של נושאים מעולם המסחר הנזכרים בו, כגון העברת כספים והמרתם, משלוחי סחורות, סוגי מטבעות, קווים ימיים ותנועה ימית, תעסוקה ומשלח-יד. כלומר, יש למכתב נגיעה בהיבטיו השונים של עולם-העסקים.

ב. החלפנות (הציראפה)

מן המען של המכתב אנו למדים, כי היהודים עסקו ב'ציראפה' (=החלפנות).²¹ אבו סהל מנשה בן דויד, גיסו של יוסף קאבסי מסוחרי אלכסנדריה,²² עסק אף הוא בזה. הוא היה חלפן מקצועי, והתמחה במיוחד בדרהמים עתיקים הידועים בשם 'פצאאת ז'הב'.²³ מקבסי, היסטוריון בן המאה העשירית, עמד על טיבה של ה'ציראפה' והוא מציין, כי במקצוע זה עוסקים במיוחד היהודים.²⁴ ומכתבי הגניזה עולה, כי רבים מן הסוחרים היהודים היו בנקאים מנוסים, אחד מהם היה החלפן והבנקאי הידוע נהראי בן נסים. אמנם יש לציין, כי היהודים עסקו במגוון רחב של מקצועות, וכי ידם הגיעה לכל עבר כמעט. ש"ד גויטיין, במבוא לסדרי חינוך בימי הגאונים ובית הרמב"ם, ירושלים תשכ"ב, מציין, שבכתבי הגניזה נזכרו כשלוש מאות וחמישים מקצועות, מהם כמאתיים ועשרים מלאכות-יד.

ג. פקיד הסוחרים (הנפיל)

השורה הראשונה בשולי שמאל של ע"ב רומזת למשרה מיוחדת במינה והיא

- 18 TS 12.92 ; גויטיין, חברה, א, עמ' 317.
 19 TS NS J432
 20 TS 10J10, f. 25
 21 S. D. Goitein, 'Bankers Accounts from the Eleventh : ראה גם ; עמ' 234 ;
 Century A.D.', *JESHO*, IX (1967), p. 53
 22 TS 8J20, f. 18, שורה 5.
 23 גויטיין, מכתבים, עמ' 292, 293.
 24 שמש אלדין מחמד בן אחמד אלמקבסי, אחסן אלחקאסים פי מערפת אלזקאליים, ליידין 1906, עמ' 183 ; וכן גיל, א"י, א, עמ' 189.

אופיינית למכתבים שעניינם עסקי יבוא. כוונתי למילה *الوكيل* שהיא צורה מקוצרת של 'נפיל אל־תג'אר' – 'פקיד־הסוחרים'. אין הכוונה למשמעות המודרנית של המילה 'פקיד', אלא פירושה על־פי התפקיד שנושא משרה זו מילא – ממונה, בעל ייפוי־כוח, אפיטרופוס. במכתבנו שם הַנְפִיל: עבד בן בֶּשֶׂר, נראה שהיה לו משרד (או חנות) בשכנות לחנותו של האב אַסְמַעִיל בן פֶּרַח. השם עבד והתואר 'נפיל' חוזרים רבות במכתבי אַסְמַעִיל אל נהראי. זאת ועוד: נהראי מורה במפורש, כי על כל מכתב הנשלח עם מוסלם יש לציין 'דאר עבד' והכוונה לפקיד־הסוחרים בפסטאט (כל כתב אכתב مع مسلم اكتب عليه دار عبد).²⁵ כאהין (C. Cahen, 'Review of S. D. Goitein, A Mediterranean Society, I', *JESHO*, XII (1969), pp. 212–217 [להלן: כאהין, ביקורת]) סבור, כי 'נפיל אל־תג'אר' אינו נציג הסוחרים או ראש איגודם, אלא נציג השלטון המפקח מטעמו על היבוא, ובשל חשיבות המשרה, פקיד־הסוחרים נתמנה על־ידי השלטונות, וכי בכל מרכז עירוני הייתה משרה מעין זו;²⁶ ומתוקף תפקידו אני מניח, שהוא עסק בגביית המס מן היבואנים – מֶפֶס; וכשהוא מוטל על יהודים ונוצרים – עֶשֶׂר.²⁷ מיכאלי סבור, שפקיד זה קיבל עמלה בשיעור שני אחוזים ממחיר הסחורה.²⁸

ד. הסחר החיצוני

המכתב הזה מעיד על הסחר החיצוני דרך הים מאל־מדייה (הוקמה בשנת 912 לסה"נ בין סוסה לספאקס; שימשה מושבם של הח'ליפים הפאטמים הראשונים והייתה בה קהילה יהודית גדולה וחשובה) לאלכסנדריה על־ידי 'קארב' אבו עלי אלשאמי (ע"א, השוליים העליונים, שורה 3–5); בקארב הגיעה 'רזמה' לשני בני התאהרת: לברהון וליוסף בני מוסא (משה) התאהרתי (משפחה זו מוצאה מתאהרת, בצפון־אפריקה; מחבורת הסוחרים המגֶרְבִים הראשונים שפעלו בארץ־ישראל; הם עברו מקירואן לפסטאט).

המכתב פותח ב'בסמלה' (שורה 1), תופעה שנתייחדה למוסלמים, אולם אנו רואים, כי היהודים בתחילת ימי־הביניים השתמשו בפתיחה זו. עם זאת נראה לי, כי השימוש

25 מיכאלי, נהראי, עמ' 16, 26.

26 גיל, א"י, א, עמ' 205; כאהין, ביקורת, עמ' 217.

27 גיל, א"י, א, עמ' 129, הערה 258–259; הנ"ל, 'המסים בארץ ישראל בתקופת הכיבוש המוסלמית הראשונה (634–1099), ציון, מה (תש"ם), עמ' 268–285.

28 מיכאלי, נהראי, עמ' 95.

ב'בסמלה' הוא נדיר, שיש הרבה מכתבי סוחרים שלא נקטוה והשתמשו בנוסחה דתית אחרת. המעניין שה'בסמלה' כתובה בשורה נפרדת ובכתב יפה כפי שמורה החדית': *من كتب بسم الله الرحمن الرحيم فحسنه احسن الله اليه* (= כל הכותב בשם אלהים הרחמן הרחום בכתב יפה ייטיב לו אלהים).²⁹ ועוד אנו למדים מסגנון המכתב, כי מתוך שהכותב מכיר את סכנות הדרך ונסיכות המסחר ההפכפכות, הוא מדגיש שהכול תלוי בחסדי שמים, כמו, למשל, הברכה (ע"א, שורה 6–7): *واستخرت الله جلّت قدرته* (= ביקשתי את חסדי אלהים תתהלל גבורתו); *اسأل الله يكتب سلامة الجميع*, (השוליים העליונים, שורה 5) (= אני מבקש מאלהים לגזור שיגיע הכול בשלום); *وحسبي ثقتي بالله* (= ודייני ביטחוני באלהים) (השוליים העליונים, שורה 6). לכתובת שבה מפורטים שם הנמען ותארו, מצורפת הוראה, שאת המכתב יש למסור לכתובת של דכאן עבד בן בשר אלנפיל, איש ידוע ומופד בקהילה ובעל עמדה בכירה במסחר. דבר זה יקל על נושא-המכתבים (שאינו מכיר את הנמען אישית) למצוא את יעדו. מעניין הוא הביטוי *امانة موصله* שתי הקריאות נכונות (פיקדון למוסרו), *امانة موصلة* (אמונה מתמדת) שניתוסף אחרי שם השולח, דבר המעיד, כי נושא המכתב הוא מוסלם, מזכירים לו, שעליו לקיים את המצווה שבקוראן (סורה ד [אלנסאא], 57): *ان الله يأمرکم ان تؤدوا الامانات الى اهلها* (= הנה אלהים מצוכם להשיב את הפיקדון לבעליו).³⁰

29 אחמד בן עלי אלקלשנדי, צבח אלעשי פי צנאעה אלנשא, ו, קהיר 1913–1919, עמ' 221–224.

30 [הביטוי 'אדא אמאנה' שכיח בערבית-יהודית — מע"פ].

המקור*

(ע"א):

1. **بسم الله الرحمن الرحيم.**
2. **كُتبت اطال الله بقا مولاي الشيخ وادام عزه وتاييده وسعادته وسلامته وحراسته ونعمته من الاسكندرية لثلاث خلون من**
3. **جمدي الآخر عرفه الله ببركته واسعده بما يليه اعلم مولاي ان تقدمت كتبي لحضرته عده سالتة يعرفني احوال**
4. **والدي وما فعله وما رايت له جوابا واطال علي ذلك ولم اري ايضا لوالدي كتاب من مدة عشرين يوما**
5. **وانا اسال مولاي ادام الله تاييده التقدم بانفاذ كتابه الي ليعلمني فيه حاله وحال والدي وان كان هو**
6. **على الانحدار فيطمين قلبي وتسكن نفسي لذلك ان شا الله لاني تحت قلق عظيم من ذلك وقد استخرت الله**

* ברצוני לציין, שבשעת חיפוש באוסף הגניזה שמספריית הכודליאנה באוקספורד, במכון לתצלומי כתבי-היד העבריים שעל יד בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, שמתי לב לחפיפה הקיימת בין הנוסח והסגנון של ע"א במכתב זה לבין: Bodl. Ms Heb. b3, f. 21 (בכתב עברי); חוץ משיכול האותיות: حملت (ע"א שורה 7) – חלמת.

לשיטת הההדרה

// // לציון מילה או מילים שנכתבו מעל לשורה במקור.
[] לציון מקום קרוע או דהוי ולהשלמת הנוסח.

[ע"א]

שורה 2-3: [ג'] ג'מאדי ב'; ואילו בסוף המכתב, בע"ב, הוא רושם: ג' במרחשון; חפיפה בין ג'מאדי ב' ובין מרחשון הייתה בשנת 1050, והזמן מתאים גם על-פי הדמיון שבין העניינים שבמכתב זה ובין TS 13J19, f. 9, שזמנו 19 בנובמבר, מכתבנו זה נכתב לפני כן, ג' במרחשון דתתי"א חל ביום 22 באוקטובר 1050 = ג' בג'מאדא ב', שנת 442 להג'רה.

שורה 4: **ואלדין** הוא אֶסְמְעִיל בן פֶּרַח, וכן להלן. [ארי] הכותב השתמש בצורה ארי ולא ידע שמבחינה דקדוקית צ"ל אר בשל מילת השלילה למ.

שורה 6: **אֶסְתַּכְרַת** ראה אצל: גולדציהר (I. Goldziher, *EP*, II, pp. 561–526), הערך 'אֶסְתַּכְרַה'; גויטיין, חברה, א, עמ' 346; ה, עמ' 331; מן השורש: חא"ר; והיא מעין תפילה ארוכה באסלאם, לפני יציאה למלחמה, למסע לָנְהֵם יִכְסְבוֹן בַּלְאֶסְתַּחְרָה רִצְאָה לַלֵּה לְזַכּוֹת בְּתַמִּיכַת אֱלֹהִים וְאַחַת הַדְּרָכִים לְהַפְתִּיחַת סֵפֶר הַקּוּרְאָן עַן סְרִיִּק פֶּתַח הַמִּסְחָף.

7. גלת قدرته وحملت الى ما قبل والدي ثلثه صرردنا على يد اناس شتا منهم شمار يعلمه
8. بن اخت حبيب بن هلال ومنهم يوسف الفاسي الذكي ومنهما خلف الأندلسي الغلام
ايضا

(שולי ימין):

1. يعرفه والدي فان والدي وعايد
2. با الله غير حاضر فيجب بفضل مولاي
3. يبيعه حسب نظره بها
4. فهي اكثرها جياذ باعها والدي
5. بقراطي الاحبه بالنزاريه ولا
6. شك ان عند مولاي من ذلك علما
7. والذي انفذته على يد
8. شمار

(השוליים העליונים):

1. خمسين دينار وعلى يد خلف اثني عشر
دينارا ونصف
2. وعلى يد يوسف الذكي اربعين دينارا
3. ومما اعلم به مولاي وصول

שורה 7: [شتא] הכותב השתמש ב־שְׁתָּא במקום שְׁתִּי. | שמאר] בן אחותו של חיים בן הלאל; נזכר ב: ENA NS 1, f. 7, שורה 7; Bodl. Ms Heb. b.3, f. 21, שורה 5; על השימוש בצירוף 'בן האחות' ראה: ש"ד גויטיין, 'מסחר היהודים בים התיכון בתחילת המאה האחת עשרה', תרכ"ץ, לז (תשכ"ח), עמ' 179, הערה 3; הנ"ל, חברה, ג, עמ' 24–26.

שורה 8: חיים בן הלאל] הוא הלאל אלקארי (הקרא) אלגזאל (הטונה), וזו משפחה של קראים. | יוסף אלפאסי אלדפי] הוא יוסף בן עלי הכהן. על המילה אלדפי — الذكي — השוחט ראה: ג'מאל אלדין אבן מנטור, לסאן אלערב, יד, בירות 1300, עמ' 288. | כלף אלגנולסי] אין לזהותו עם כלף בן יעקב.

[שולי ימין]

שורה 2: [חאט'ר] = חאצ'ר.

שורה 5: בקראטי אלא חבה] שני קיראטים פחות חבה, שכר החלפן על כל דינר. | נזאריה] מטבעות זהב שנטבעו בדמשק בימי נזאר, הח'ליפה הפאטמי אלעזיז; והן באותו זמן המבוקשות ביותר. דינרים אלו נזכרו ב: ENA 1822 A, f. 67, שורה 5 (השימוש רק בנזאריים ומסתנצריים).

4. قارب ابي علي الشامي
5. من المهديه ولم
6. يكن به احد من

(ע"ב):

1. اصحابنا بل فيه رزمه للشيخ اولاد التاهرتي حرسهما الله فيها صره لخاصة الشيخ ساداتي
2. بني السكري حرسهما الله فيها مايه وخمسين دنا عددها مايه وستين دنا وثمان سجلماسيه ورباعيه وحاكميه
3. ودنانير خسر خلط دنا شتا اعلمته ذلك ووصلت // غير مع // تمام ايضا تسعين مثقال حرير
4. مغزول وخمس اثواب تستري ذكر في كتابه // المتقدم توجيه الى والدي // ان يسلمهم ان شا الله ورداين سوسي وقوطه صيفيه

[השוליים העליונים]

שורה 4: אבו על[ן] הוא מחמד בן שבל; נזכר במכתבי אסמעיל בן פרח אל נהראי: TS 10J15, f. 4, ע"א, שורה 3; 7; 1, f. ENA NS (22.10.1050).

שורה 5: מהדיה] תמונה שלמה אצל כרוניקאי המחצית השנייה של המאה האחת-עשרה, בפרי, אלמגרב, עמ' 29–30.

[ע"ב]

שורה 1: אצחאבנא] עמיתנו, גיל (א"י, א, עמ' 217) מתרגם: אנשינו. | שיוך] שיכים, זקנים, היו ממונים על היבטים שונים של שמירת הסדר הציבורי ודאגו לביצוע פעולות פיקאוליות שונות ברובע היהודי, ראה: עלי בן מחמד אבן אלת'יר, אלכאמל פי אלתאריך, בירות 1960, 1970, עמ' 274. | בני התאהרת] כוונתו לברהון וליוסף בני מוסא. הם נזכרים במכתביהם של הסוחרים המגרכים. מוצא המשפחה מתאהרת שבצפון-אפריקה. בתו של ברהון היא אמו של נהראי בן נסים. הבן יוסף ידוע ככינוי אבו סעיד, ראה בהרחבה אצל גיל, א"י, עמ' 217–218; גויטיין, חברה, א, עמ' 181.

שורה 2: בני אלספרי] ראה מכתבים: TS NSJ563; TS 8J27, f. 13; TS Misc. 28.37 (שורה 8–10: משלוח של שקדים קלופים ולאסין אל אבו אלפצל בן אלספרי); ENA 1822A, f. 67, שורה 17. | סגלמאסה] העיר סגלמאסה נוסדה בשנת 140 להג'רה (757 לסה"נ) בצפון-אפריקה; ראה: בפרי, אלמגרב, עמ' 152. דינרים אלו נזכרים גם במכתב TS 13J, f. 2, שורה 5: 'אסתכרת אללה תעאלה ואשתרית לך דנאניר ואקפה סגלמאסיה ושדתהא מע סרתין' (=וביקשתי הדרכה מאת אלהים יתעלה. וקניתי בשכילך דינרים סגלמאסיים [ואקפה] וארזתי אותם בשני כיסים).

שורה 4: תסתר] שכנה כ-100 ק"מ צפונית לאהואז בקר-אוויר, ובמרחק כפול מזה בערך, בדרך המים, בחידקל הקטן (דג'יל), ראה: מ' גיל, התסתרים, המשפחה והכת, תל-אביב תשמ"א, עמ' 21 ושם מראי-מקום נוספים; היא הייתה אחד המרכזים החשובים ביותר של תעשיית האריגים בתקופה

5. אנفذتهم له الرزومه الاولى مع عشر شقاق سوسي حمر اسال الله يكتب سلامة [لجميع]
 نحب ان يصل كتابي الى

(שולי ימין):

1. سيدي ابي علي حسن بن سلامه
2. تامره في انفاذ الصره
3. مقابل دكان والدي
4. وقد وصل كتابه للشيخ ابي
5. الحسين وهو ان شا الله ياتي
6. بما سألته فيه ان شا الله خصصته
7. باتم السلام

(השוליים העליונים):

1. ومولاي ابي زكريا ولده
2. حرس الله عزه افضل
3. السلام يعلمني
4. حال والدي
5. وكيف هو
6. وحسبي ثقتي با الله

(למטה; ימין):

1. תבלג ואלדי אלסלם ותעלמה אן
 בענאיה בן הניס תאכד
2. אלדי פיה שכרה ולי פי וסט הדא
 אלכתאב כתאב לה
3. תכתב אליה כחאלה ומא בקי לה מן אלאעדאל מתפצל

(למטה; שמאל):

1. يدفع لاسماعيل بن فرح القابسي دكان
 عبد بن بشر الوكيل

J. Obermeyer, *Die Landschaft Babylonien — im Zeitalter der Talmuds*; המוסלמית הקדומה
und des Gaonats, Frankfurt a.M. 1929, pp. 212–213; G. Le Strange, *The Lands of the Eastern*
Caliphate, Cambridge 1905, p. 234; יאקות, מעג'ם אלבלדאן, א, בירות 1907, עמ' 848.

[למטה]

שורה 1: בן הניס] כוונתו בן יהאנס הנוצרי. מכתב בשכילו (בשכיל אביו), הוא ENA NS 1, f. 7

2. קבצת אלקפה מן בדר אלנצראני
ואלתכות אלדי דפעתהא מא וצלת
אלתדכרה אלי
3. ודכרת לך תנפד[הא] לה צרה ואן
אנפדת שי תנפד אלין [

(הפוך; ימין):

1. لسيدى ومولاى ابي سهل منشأ بن داود الصيرفي
2. حرسها الله

(שמאל):

1. فرح بن اسمعيل بن فرح
2. امانه موصله פיה מהם
3. ולא תטרחה פי אלצנדק
4. לג' כלון מן מרחשון

התרגום

(1) בשם אלהים הרחמן הרחום. (2) אני כותב לך — אדוני השיך, ייתן לך אלהים אריכות ימים ויתמיד את גדולתך ואת חסותו לך ואת אושרך ואת שלומך ואת שמירתו לך (הגנתו לך) ואת חסדו לך — מאלכסנדריה, ב־ג' (3) בג'מאדא ב', יודיעך אלהים את ברכתו ואת אושרו לך. להלן הנני מודיעך, אדוני, שלפני כן כתבתי לך, אדוני, מכתבים אחדים; ביקשתי ממך, שתודיע לי מה מצב (4) אבי ומה מעשיו, אך לא קיבלתי תשובה למכתביי, זה זמן רב, וגם מאבי לא קיבלתי מכתב, זה עשרים יום; (5) ואני מבקש ממך אדוני, יתמיד אלהים את חסותו לך, שתשלח את מכתבך, כדי שתודיע לי את שלומך ואת שלום אבי ואם הוא (6) עומד לנסוע; וישקיט את לבי ותירגע נפשי, אם ירצה ה', כי אני מודאג מאוד מן העניין, וביקשתי הדרכה מאת אלהים, (7) תתהלל גבורתו, ושלחתי אל אבי שלושה כיסי דינרים בידי אנשים אחדים, מהם: שמאר, שאתה מכיר אותו, (8) בן אחותו של חיים בן הלאל; יוסף אלפאסי אלדכי; וכלף הספרדי הפקיד; שאבי (שולי ימין): (1) גם הוא מכיר. ואם אבי, ישמור אלהים, (2) אינו נמצא, תואיל (3) למכור אותם (את כיסי הדינרים), לפי ראות עיניך; (4) דומני שמרביתם טובים; מהם מכר אבי (5) בשני קיראטים פחות חפה, בדינרים נזאריים; ואין (6) ספק, שאדוני מבין בעניינים אלו. (7) ומה ששלחתי בידי שמאר (השוליים העליונים): (1) חמישים דינרים ועל-ידי כלף שנים-עשר דינרים וחצי (2) ועל-ידי יוסף אלדכי ארבעים דינרים. (3) וכמו כן אודיע לך אדוני,

על בואו של (4) 'קארב' אבו עלי אלשאמי (5) ממהדייה; ולא (6) היה בו איש (ע"ב:); (1) מאנשינו (עמיתנו); אבל יש בו חבילה לשני השיכ"ים, בני התאהרתי, ישמרם אלהים, ובה כיס-כספים השייך לרבותיי השיכ"ים, (2) שני בני אלספרי, ישמרם אלהים; ובו מאה וחמישים דינרים (שקולים), אשר מניינם הוא מאה ושישים דינרים ושמינית סג'למאסיים, רבאע'יה וחאפמ'יה (3) ודינרים פגומים מעורבים בדינרים שונים. אני מודיע לך זאת, ושלחתי אחרים (עוד) עם תמאם, גם תשעים מת'קאלים משי (4) טווי וחמישה בגדים תסתריים. אתה הזכרת במכתבך הקודם, שהפנית אל אבי, שתמסור אותם, בעזרת האל; ושתי אדרות 'סוסיות' וחולצה קיצית קצרת-שרוולים (5) שלחתי לך. החבילה הראשונה, אשר נשלחה אליך, כוללת עשר יריעות 'סוסי' אדומות; אבקש מאלהים לגזור שיגיע הכול בשלום. אני רוצה ממך, שיגיע מכתבי זה אל (שולי ימין:); (1) אדוני, אבו עלי חסן בן סלאמה; (2) תדרוש ממנו לשלוח את כיס-הכספים, (3) אל החנות של אבי; (4) וכבר הגיע מכתבך לאדון אבו (5) אלחסיין והוא, אם ירצה ה', יביא (6) את אשר ביקשתי ממנו, אם ירצה ה'; אני מוסר לך (7) מיטב דרישות השלום.

(השוליים העליונים:); (1) ולאדוני, אבו זפריא, בנך, (2) ישמור אלהים את גדולתו, מיטב (3) דרישות השלום הודע לי (4) את שלום אבי (5) ומה מצבו (6); ודייני ביטחוני באלהים לבדו. (למטה; ימין:); (1) מסור לאבי דרישות שלום והודע לו שבהשגחתו של בן הנסי נמצא (2) ארגו נוסף ובו שק (דינרים), ובתוך מכתב זה נמצא מכתב שלי בשבילו; (3) כתוב לי מה שלומו; ומה שנשאר לזכותו מן האמתחות. בטובך. (המען:); (1) יימסר לידי אסמעיל בן אלקאבסי, בחנות של עבד בן בשר פקיד-הסוחרים. (2) קיבלתי את הסל מן פדר הנוצרי; אשר לאריזות שמסרתי לא הגיע תזפיר אליי, (3) ואני מזכיר לך שתשלח אותן בכיס ואם תשלח דבר-מה, שלח אל... (הנמען:); (1) לאדוני ומרי, אבו סהל מנשה בן דויד השולחני, (2) ישמרם אלהים. (השולח:); (1) פרח בן אסמעיל בן פרח (2) פיקדון למוסרו, במכתב עניינים חשובים, (3) ואל תשליכו לארגו [שבתוך הארון], (4) ב'ג' במרחשוון.

